

İSTANBUL'UN RESMEN İŞGALİ (16 MART 1920)

Gürkan Fırat SAYLAN*

Özet

Tarih boyunca İngiltere, Fransa ve Rusya'nın başlıca çıkar ve çatışma alanlarından biri de; İstanbul ve boğazlar olmuştur. Bölgeyi kontrolleri altına alabilmek için sürekli mücadele eden bu devletler, XIX. Yüzyıl'ın sonlarından itibaren gerçekleştirdikleri anlaşmalarla İtilâf Devletleri adı altında birleşmişler, 1914'de başlayan I. Dünya Harbi'ni de bu amaçlarını gerçekleştirmek için bir fırsat olarak görmüşlerdir. Nitekim harpten sonra Osmanlı Devleti ile imza ettikleri Mondros Mütarekesi'nde İstanbul'un işgal edilmesini gerektirecek herhangi bir hüküm olmamasına karşın; 13 Kasım 1918'de şehri fiilen işgal etmişlerdir. Bu hukuk dışı anlayış İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki bütün faaliyetlerine de yansımıştır. Üstelik 13 Kasım 1918'de yaratılan bu fiili işgal durumu, gelişecek birtakım siyasi ve askeri olaylar neticesinde 16 Mart 1920'de resmi bir hüviyet kazanmıştır. Nitekim bu tarihten itibaren şehirdeki çeşitli alanlar kontrol altına alınarak; askeri ve mülki kurumlar ele geçirilmiş ve birçok da tutuklama gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İtilâf Devletleri, İstanbul'da İşgal Dönemi, Amiral John Michael De Robeck, Şehzadebaşı Baskını, General Henry Fuller Maitland Wilson.

THE OCCUPATION OF ISTANBUL OFFICIALLY

(16 MARCH 1920)

Abstract

Throughout history, Istanbul and the Bosphorus have been one of the major areas of interest and conflict for England, France and Russia. These states, which were in a constant struggle to have the control of the region, united under the name of 'Allied States' in parallel with the agreements signed after the end of the 19th century. They also viewed the First World War, which broke out in 1914, as a chance of achieving their goals. Although there existed no provision in the

Treaty of Mudros that they signed with the Ottomans, which requires the occupation of Istanbul, they actually invaded the city in 13 November, 1918. Their illegal attitude could be observed in all the activities in Istanbul carried out by the Allied States. In addition, the actual case of invasion that occurred in 13 November, 1918 reached an official identity as a result of a number of political and military events to later occur in 16 March, 1920. After the date of 16 March 1920, various areas in the city were brought under control. Moreover, military and civil intuitions were seized and a high number of people were arrested.

Keywords: Allied States, The Occupation Period in Istanbul, Admiral John Michael De Robeck, Raid To Şehzadebaşı, General Henry Fuller Maitland Wilson.

Giriş

XVIII. Yüzyıldan itibaren Avrupalı büyük devletlerin geliştirdikleri dış politikalarının başlıca konularından biri de; jeopolitik açıdan önemi ortada olan İstanbul'un ve boğazların konumu olmuş, bölgeyi kontrolleri altına alabilme adına yıllarca yoğun bir çaba içerisine girmişlerdir. [1] Nitekim 1914'de başlayan I. Dünya Harbi; bu amacın gerçekleşmesi için Avrupa devletlerince bir fırsat olarak görülmüş ve bu doğrultuda Çanakkale Cephesi açılmıştır. Ancak İngiliz ve Fransız donanmalarının boğazları zorlamaya başlamaları, sadece bu iki devletin İstanbul'a yerleşeceği yönünde Rusya'yı endişeye sevk etmiş, bu üç devlet arasında yapılan bir dizi diplomatik faaliyet sonucu istenmeyerek de olsa İstanbul ve boğazlar İstanbul Anlaşması ile Rusya'nın kontrolüne bırakılmıştır. [2] [3]

Tüm bu gelişmelere rağmen 1917'de Rusya'da Bolşevik yönetiminin kurularak, Rusya'nın harpten çekilmesi ortaya yeni bir durum çıkarmıştır. 1918 yılının ortalarına gelindiğinde de harbin seyri İttifak Devletleri'nin hızla yenilgiye doğru sürüklendiklerini göstermiştir. Er geç Osmanlı Devleti'nin de pes edeceğini tahmin eden İngilizler, bu kez de; İstanbul'un Türklere kalması gerektiğini savunmaya başlamışlardır. Nasıl olsa yakında, Osmanlı Devleti ile bir mütareke yapılacak ve yerleşecekleri İstanbul'da Osmanlı Hükümeti üzerinde diledikleri gibi baskı kurabileceklerdi. Mondros Mütarekesi bu atmosfer içinde yapıldı. Nitekim mütarekenin imzalanmasından sadece iki hafta sonra İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan gemilerinden oluşan İtilâf donanması 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelmiş, ardından şehre asker çıkartılarak fiili bir işgal durumu yaratılmıştır (de facto).¹

Ancak Anadolu'da başlayan milli hareket, 1920 yılına girildiğinde iyice güç kazanıp, Osmanlı Hükümeti'ni de etkisi altına almaya başlayınca, başkentteki bu fiili durum özellikle İngilizlere yetmemeye başladı. Tam da bu sıralarda İstanbul'u elde etmek isteyen Yunanlıların, bu isteklerinin kabul edilemeyeceği de anlaşılınca, İngiltere, artık kendini İstanbul'un yegâne hâkimi olarak görmekteydi. [5] Bu düşüncenin gerçekleşmesi için, İstanbul resmen işgal edilmeliydi. Ne var ki,

1 Hukuki açıdan değerlendirildiğinde İstanbul'un işgal edilmesini gerektirecek bir neden yoktu. Mondros Mütarekesi'nin 1. Maddesi, İtilâf Devletleri'ne yalnızca boğazları işgal etme yetkisi tanımaktaydı. Meşhur 7.Madde de uygulama alanına sokulamazdı, zira o sıralarda İstanbul'da herhangi bir karışıklık bulunmuyordu. Mondros Mütarekesi'nin maddeleri için Bkz. [4]

üstün askeri gücüne rağmen müttefiklerinden ayrı hareket etmeyi siyaseten göze alamayan İngilizlerin yapmaları gereken tek bir şey kalmıştı, o da; müttefiklerini işgale ikna etmekte. İngilizler, bu ikna çalışmalarında Türkiye’de meydana gelen gelişmeleri de koz olarak kullandılar.

I. İtilâf Devletleri Açısından İstanbul’un Resmen İşgalini Gerektiren Sebepler

Bu gelişmelerin başlıcalarından biri de; Adana, Antep ve Maraş’ta Fransız işgal kuvvetlerine karşı yürütülen Milli Mücadele hareketi idi. Her üç vilayette de, Fransız işgal kuvvetleri içerisinde Ermeni askerlerin (Legions de Armenian-Ermeni Lejyonları) çoğunluğu teşkil etmesi, mahalli halkın milliyetçi direnmesinin en önemli faktörlerindendi. [6] Özellikle Maraş’ta, Ermenilerle milliyetçi kuvvetler arasındaki mücadele, çok şiddetli ve kanlı oldu. İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral John Michael De Robeck,² İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Earl Curzon’a gönderdiği 23 Şubat 1920 günlü telgrafında Adana ve Maraş’ta bir Ermeni katliamından söz ederek “...bir kere daha belirtmek isterim ki, bütün bu olaylar Mustafa Kemal Paşa’nın bir süre önce kasıtlı olarak tertip ettiği bir tehdidin icrasındır...” [6] demektedir.

Konuyla ilgili olarak İngiliz Başbakanı Lloyd George da; “-Müttefikler hiçbir şey yapmayacak mı? Türkleri uyarmak yetmez. Defalarca ve defalarca yaptık bunu. Düzen yeniden sağlanıncaya kadar müttefiklerin barış antlaşması koşullarına göre hareket etmesinin bir yararı yoktur. Antlaşma koşulları arasına muhafız güçler, nüfuz alanları ya da buna benzer konular eklemek iyi idi. Ama Türkler bunlara ve azınlıkların haklarının korunmasına ilişkin şartlara en ufak bir dikkat bile göstermeyecektir. Bunların küçücük bir değerinin olduğundan bile şüpheliyim. Durum odur ki, Türkiye ile barış arifesinde, Müttefikler son derecede vahim bir konuyla baş etmekte kifayetsiz kalmaktadırlar. Ciddi adımlar atıp çarpıcı bir şey yapmanın zamanı gelmiştir” diyordu. [7]

İşgal öncesi süreçte İstanbul’da siyasi yapıda da değişim meydana gelmiş, istifa eden Damat Ferit Paşa Hükümeti’nin yerine, üyelerinin bir bölümü milliyetçi eğilimde olan Ali Rıza Paşa Hükümeti, 3 Ekim 1919’da göreve başlamıştı. Kabinenin bu yapısı, İtilâf Devletleri’nde endişe uyandırmaktaydı.³

Bu yeni hükümetin Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa arasında, 22 Ekim 1919’da tespit edilen Amasya Protokolü’nde, [9] İstanbul Hükümeti ile Heyet-i Temsiliye arasında uyuşma olduğunun, Meclis-i Mebusan seçimlerinin bir an önce yapılmasının ve nihayet Meclis-i Mebusan’ın İstanbul’un dışında bir yerde (Bursa söz konusu olmuştur) toplanmasının ele alınması, bir bakıma İstanbul Hükümeti’nin Heyet-i Temsiliye’ye tabi olması veya en azından ikisi arasında bir işbirliğinin kurulmakta olduğu izlenimini vermekteydi.⁴ [6] Hâlbü-

2 İstanbul’un 13 Kasım 1918’deki fiili işgalinden sonra, her bir İtilâf Devletinin (İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri, Yunanistan ve Japonya) siyasi temsilcileri olarak “Yüksek Komiserlikler” kurulmuştur.

3 Ali Rıza Paşa Hükümeti, Anadolu’daki Kuva-yı Milliye hareketini Damat Ferit Paşa gibi haince nitelendiriyor, aksine milli hareketi meşru ve makul görüyordu. Bu yüzden kabinenin kuruluşundan hemen sonra Anadolu ile diyalog kurulması konusunda faaliyete geçildi. [8]

4 Amasya Görüşmeleri’nde; Meclis-i Mebusan’ın Bursa’da toplanması kararının alınması İngilizleri oldukça telaşlandırmıştı. Nitekim İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral De Robeck, 1919 yılının Kasım ayı başında dönemin Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa’yı ziyaret ederek, Meclis-i Mebusan’ın Bursa’da açılmasının; başkentini de Bursa’ya nakli anlamına geleceğini söyleyerek, bunun sakıncalarını ortaya koymuş, Mustafa Reşit Paşa da buna verdiği cevapta; Kanun-i Esâsî’de meclisin başka yerde toplanmasına yönelik engelleyici bir madde bulunmadığını belirtmiştir. [10]

ki İstanbul Hükümeti, İtilâf Devletleri açısından, Türk toprakları üzerindeki her türlü plânlarını gerçekleştirilmede, baskı yoluyla kullanabilecekleri bir araç idi. Milli hareket ise bu amacın önüne çıkmış büyük bir engeldi. Özellikle, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul ile daha yakın temas kurmak için Heyet-i Temsiliye'yi Ankara'ya naklederek, Milli Mücadele'yi İstanbul'a çok yakın bir mesafeye getirmesi, İstanbul Ankara işbirliği bakımından İtilâf Devletleri'ni iyice korkutmuştu. [6]

Ali Rıza Paşa Kabinesi, 9 Ekim 1919'da yayınladığı bir kararname ile Meclis-i Mebusan seçimlerinin yapılacağını açıklamıştı. [11] Seçimlerin ardından Meclis-i Mebusan, 12 Ocak 1920'de ilk toplantısını gerçekleştirdi. [12] Bilindiği üzere, özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın talimat ve telkinleriyle, yeni mecliste kuvvetli bir milliyetçi hava ortaya çıktığı gibi, esasları Ankara'da tespit edilmiş olan Misak-ı Milli'yi de, 28 Ocak 1920'de bu meclis yayınlacaktır. [13] Başka bir deyişle Milli Hareket, İtilâf Devletleri'nin gözleri önünde kendilerine meydan okumaktaydı ve daha da önemlisi, İtilâf Devletleri'nin barış şartlarını hazırlamakta olduğu bir sırada, Türkler, kendilerinin kabul edebileceği barış şartlarını yine kendileri tespit ediyorlardı. [6]

İngilizlerin, İstanbul'u işgal etme kararlarına ivme kazandıran bir başka gelişme de, Kuva-yı Milliyeciler tarafından, İtilâf Devletleri'nin muhafazası altındaki Akbaş Cephaneliği'ne düzenlenen baskın idi. Kuva-yı Milliyecilerin, 26-27 Ocak 1920 gecesi Akbaş Cephaneliği'nden 8.000 tüfek, 5.000 sandık cephaneye ve 300 mitralyözünü kaçırmaları,⁵ [14] o civardaki İtilâf Devletleri gemilerine ve Akbaş kuvvetlerine rağmen gerçekleştirilmişti. Bu olay; İtilâf Devletleri'nin prestijine ağır bir darbe vururken Mili Hareket'e de büyük bir moral kazandırmıştı. [6]

Bu gelişmeler, İstanbul hakkındaki mevcut İngiliz politikalarıyla da birleşince, kendileri için şehrin işgali kaçınılmaz bir hal almaktaydı. İstanbul'un stratejik konumundan faydalanarak, zengin yer altı kaynaklarına sahip Ortadoğu ile Kafkasları denetim altında bulundurmaya ve başta Hindistan olmak üzere diğer sömürgelerine giden yolların güvenliğini sağlamayı hedefleyen İngiltere, yine İstanbul'un işgali ile o dönemlerdeki Panislamist eğilimlerin ve kendi ekonomik-yönetimsel anlayışları için büyük bir tehdit olarak gördükleri Bolşevik yayılmacılığın önüne geçebilmeyi,⁶ nüfuzları altında tutulacak Halife'nin manevi gücünü İslâm dünyasında kullanmayı, barış şartlarını milliyetçilere de dayatmayı, onları kendi istekleri yönünde İstanbul Hükümeti ile işbirliğine zorlamayı planlıyordu. İngilizler için işgalin başka elverişli nedenleri de görülmekteydi. Meclis-i Mebusan üzerinde baskı kurulabilecek ve nihayet işgal, daha etkin bir mali, hukuki ve adli kontrol getirerek şehrin yönetimini daha da kolaylaştıracaktı. [17]

5 Akbaş Cephaneliği Gelibolu Yarımadası'nda bulunuyordu ve bölgenin en büyük silah depolarından biriydi. Burada I.Dünya Harbi'nde Kafkas Cephesi'nde Ruslardan ele geçirilen 8.000 adet tüfek, 40 adet ağır makineli tüfek, 5.000 ila 20.000 sandık arasında olduğu ifade edilen cephaneye ve istihkâm malzemesi bulunuyordu. [15]

6 O dönemlerde giderek yoğunlaşan Panislamist hareketlerin yanı sıra, Bolşeviklerin İslam Dünyası ile olan ilişkileri ve bu ülkelerde sağladıkları prestij artışının da İngilizleri oldukça rahatsız eden diğer bir gelişme olduğu gözlenmektedir. Bunun bir nedeni; Bolşevik ordularının İngilizler tarafından desteklenen Denikin ordularına karşı elde ettikleri başarılar, bir diğer nedeni de; yakın zamanlara kadar Müslüman dünyasının kendilerine koruyucu olarak gördükleri İngilizlerin, Yunanlıları İzmir'e çıkartarak Aydın'a kadar olan Müslüman topraklarının işgaline göz yummalarının yanı sıra Dağıstan ve Azerbaycan ile olan politikalarıdır. Tüm bu faktörler, İngilizleri Yakın ve Uzak Doğu'daki Müslüman dünyasında bir düşman görünümüne sokmuş ve onlara karşı savaş veren Bolşeviklerin ise sempati kazanmalarına neden olmuştur. Bu avantaj ise giderek Bolşeviklere, yoğunlaşmakta olan panislamist hareketi İngilizler aleyhine yönlendirebilme olanağını kazandırıyor. [16]

II. İstanbul'un Resmen İşgal Kararının Alınması

12 Şubat 1920 tarihinde İtilâf Devletleri temsilcilerinin katıldığı Londra Konferansı açıldı. [18] Bu konferans; Paris Barış Konferansı'nın bir uzantısı niteliğindedir ve barışla ilgili bütün sorunları, bu arada yoğun olarak da Osmanlı Devleti ile yapılacak barış antlaşmasını ele alacaktır. [19] Nitekim İngilizler, İstanbul'un işgali meselesini bu konferansa taşıyacaktı ve müttefikleri de bu kararı kabul etmek zorunda kalacaklardı.

İngiltere'nin İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral De Robeck, 29 Şubat 1920'de, Lord Curzon'a gönderdiği telgrafta; Paris Barış Konferansı'nın kararlarına Türkler tarafından daha fazla direnç gösterilmeye başlandığını, İstanbul'daki İngiliz Ordusu Komutanı General George Milne'nin, kendisine, Mondros Mütarekesi'nin 20. Maddesi'ni Türk askeri yetkililerin hiçe saydıklarını söylediğini ifade etmiş ve Türklerin İtilâf Devletleri üst düzey yöneticilerini hor gördüklerini, milliyetçilerin barış programına direnmekle sonuç elde edebileceklerine inanmaya başladıklarını ve gelişen bu olaylar karşısında askeri hazırlık yapılmasının uygun olacağını ve İstanbul'un işgal edilmesi gerektiğini belirtmişti. [20]

Amiral De Robeck, 2 Mart 1920'de, Curzon'a gönderdiği bir diğer telgrafta ise; Fransız Yüksek Komiseri M. DeFrance'ın da işgal fikrine katıldığını belirtmiş ve İtalyan Yüksek Komiseri'nin de katılacağı üçlü bir toplantının yapılmasının uygun olacağını M. DeFrance ile kararlaştırıldığını bildirmişti. [20]

3-4 Mart 1920'de yapılan toplantıların ilk gününde; İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserleri, sert bir barışa karşı milliyetçi hareketin bütün kesimlerinden muhalefet ve tepki geleceği görüşünde birleşerek, milliyetçi hareketin direnmesine karşı askeri durumun kuvvetlendirilmesi gerektiğine karar verdiler. [6] Ancak, Yüksek Komiserlere göre, Anadolu'da askeri tedbir almaya imkân yoktu. Ayrıca doğuda Ermeniler, güneyde Fransızlar ve batıda Yunanlılar olduğu halde, Milliyetçi Hareket, bunlara rağmen her gün daha da kuvvetlenmekteydi. Bundan dolayı, İtilâf Devletleri'nin, Milli Mücadele'ye karşı askeri pozisyonlarını kuvvetlendirebilecekleri ve aynı zamanda milliyetçilere baskı yapabilecekleri tek yer İstanbul idi. Başka bir deyişle, milliyetçi liderlere karşı alabilecekleri en kuvvetli tedbir, şimdiye kadar İstanbul'da devam ettirdikleri statüye değiştirmek, yani İstanbul'un kesin işgali idi. [6]

İlk günkü görüşmeleri dinlemekle yetinen İtalyan Yüksek Komiseri Felice Maissa, ikinci gün tedbirler önerisine katılmayı reddetti. Kendisine göre; İstanbul'un işgali ortalığı büsbütün karıştırdı. Londra Konferansı'nın barış şartlarını hafifleteceği umudunu taşıyordu. Hatta Türk Murahhasları Paris'e çağırılmalı ve barış koşulları bir kere de onlarla müzakere edilmeliydi. [19]

Bu toplantılarda Yüksek Komiserler tarafından ortaya konan fikirler, Londra Konferansı'nın 5 Mart 1920 günü oturumunda ele alındı. Yapılan müzakerelerde;

1. Her durumda başkent şu an ifade edilen koşul ve şartlar altında Müttefik Kuvvetler tarafından işgal edilmelidir.
2. Türk Hükümeti, Kilikya'da meydana gelen olaylardan şüphesiz sorumlu olan Mustafa Kemal'i bertaraf etmelidir.
3. Türk Hükümeti, İstanbul'daki askeri işgalin; barış antlaşmasının maddeleri kabul edilip uygulamaya konulana dek devam edeceği konusunda bilgilendirilmelidir.

4. Bu ve benzeri zulümler tekerrür ederse, teklif edilen maddeler daha şiddetli bir şekilde geri alınacaktır ve imtiyazlar feshedilecektir, kararları alınmıştı. [20]

Ancak, Fransa, işgal konusunda farklı bir tutum içerisine girmeye başladı. İngiltere'nin Paris Büyükelçisi Lord Derby, konferansın işgal kararını aldığı 5 Mart 1920 günü Lord Curzon'a gönderdiği telgrafta; İstanbul'un işgali konusunda alınan kararın Fransız Hükümeti'nin hoşuna gitmediğini, çünkü bu kararın Türkiye'de büyük tepkiler doğurmasından ve özellikle Hıristiyanlara karşı bir katliama sebep olmasından korkulduğunu bildiriyordu. [6]

İşgal konusunda İngiltere içinden de farklı sesler gelmeye başlamıştı. İngiltere Savaş Bakanı Winston Churchill, İngiltere'nin askeri yükümlülüklerinin artırılmasına hararetle karşı çıkıyor ve İstanbul'un işgalinin hiçbir işe yaramayacağını, maliyetinin yüksek olacağını ve gereksiz yere Türkleri kızdıracığını ileri sürüyordu. [7]

Churchill, filo ve donanmalara bakıldığında, İtilâf Devletleri'nin İstanbul ve Osmanlı Hükümeti üzerindeki gücünün sınırsız olduğunu kabul ediyordu. Silah ve gemilerin tehdidiyle her türlü önlem alınabilir ve İstanbul'da yapılması gereken ne varsa İngiltere bile bunu tek başına yapabiliirdi. Yalnız asıl zorluğun İstanbul'dan ve denizden uzak bölgelerde yaşanacağını gözden uzak tutulmaması gerekiyordu. Barış antlaşmasının koşullarına asıl direniş bu uzak bölgelerde doğacaktır ve hâlihazırda bu bölgelerde İtilâf Devletleri'nin denetimi sağlayacak yeterli güçleri bulunmuyordu. [7]

Churchill'in bu eleştirilerini cevaplandırın Lloyd George; İtilâf Devletleri'nin 90 bini Yunan askeri olmak üzere Türkiye'deki 160 bin askerine karşı; Türklerin elinde 80 bin asker olduğunu belirtmiş ve bu durumda iki İtilâf askeri bir Türk askerini yenemezse; İtilâf Devletleri'ne düşenin; Türklere barışı hangi koşullarda lütfedeceklerini sormak olduğunu söylemişti. [21] [7] [19]

Diğer taraftan, Londra Konferansı'nın 5 Mart 1920 günkü oturumunda alınan kararlar İtilâf Devletleri Komiserleri'nin 9 Mart'ta yaptıkları toplantıda değerlendirilmiş ve işgale taraftar olmalarına rağmen bu kararlar ağır bulunmuştu. Amiral De Robeck, aynı gün Londra'ya gönderdiği telgrafta; işgalin bu şekilde yapılması halinde olabileceklere dair komiserlerin endişelerini şu sözlerle ifade etmekteydi:

1. Türkiye böyle ağır bir barış antlaşmasını reddedebilir.
2. Padişah'ın istifası veya istifa ettirilmesi, yeni padişah atanması, Anadolu'da yeni hükümet kurulması, parlamentonun Anadolu'ya kaçması, Anadolu ve Trakya'da Hıristiyanlara karşı katliamları başlatabilir.
3. Avrupada Bulgar ve Türklerin, Yunanlılara karşı ortak hareketi söz konusu olabilir.
4. Yakın gelecekte Asya'da, Bolşevikler, Araplar ve Türklerin birlikte harekete geçmeleri olasıdır. [16]

Ancak bu çekinceler, Londra Konferansı'nın 10 Mart 1920 tarihli toplantısında; Lloyd George ve Curzon tarafından dikkate alınmamış,⁷ hemen harekete geçilmesini ve eylemin tehditte daha çok işe yarayacağını savunmuşlardı. [7]

7 Hatta Curzon, tam da 10 Mart 1920 günü, İngiltere Savaş Bakanlığı'na gönderdiği bir yazıda; Türklerin morallerini çöktürmek amacıyla; Boğaziçi'ndeki istihkâmların havaya uçurulmasını dahi teklif ediyordu. [17]

Diğer yandan, Konferans'a Fransız Delegesi olarak katılan, Fransa'nın Londra Büyükelçisi Paul Cambon, Konferans'ın, 5 Mart günkü oturumunda alınan kararlara sadık kalmasını ve Meclis-i Mebusan'ın baskı altına alınmasının olumsuz sonuçlara neden olacağını belirtmişti. [20]

Konferansın İtalyan Delegesi Dışişleri Bakanı Vittorio Scialoja ise Meclis-i Mebusan'ın feshinin hiçbir işe yaramayacağını, meclisin İstanbul'dan sürülmesi durumunda Anadolu'nun bir yerinde yeniden toplanabileceğini böylece orada Mustafa Kemal için resmi bir organizasyonun çekirdeğini oluşturabileceğini ve bundan dolayı çok daha tehlikeli bir durumun oluşabileceğini ifade etmişti. Scialoja, aynı zamanda alınan kararlardan daha fazla ileri gidilmesi durumunda İtilâf Devletleri'nin bir savaş ortamına sürükleneceğini ve İtalya'nın savaşa yol açabilecek hiçbir politikayı kabul etmeyeceğini de bildirmişti.⁸ [20]

Müttefiklerinin bu düşüncelerine karşılık, İstanbul'un ne pahasına olursa olsun işgal edilmesi gerektiğini düşünen Lloyd George ve Curzon, gerekiyorsa İngiltere'nin bu işi tek başına yapacağını söylediler. [21] Onlara göre; Türklerin gelecekte uslu durmaları isteniyorsa toprağı ele geçirip rehin tutmak zorunluydu. Bu denli katı bir tutumla karşılaşan Fransız ve İtalyan delegeler hem bir şeyler yapılması gerektiğine inandıklarından, hem de daha fazla bir seçenek sunamadıklarından söylenenleri kabul etmekten başka bir yol bulamadılar. Muhtelif hükümet binalarının kapılarına İtilâf Devletleri askerlerinin yerleştirilmesine, Harbiye Nezâreti'ne el konulmasına ve Osmanlı Genel Kurmay'ının yayınladığı her türlü emre İtilâf Devletleri'nin sansür uygulamasına karar verildi. Güvenlik güçlerinin yanı sıra, posta ve telgraf sistemleri de İtilâf Devletleri'nin denetiminde olacaktı. Önde gelen milliyetçilerin tutuklanması ve sürgüne gönderilmesi yaptırımı bilhassa vurgulanmaktaydı. [7]

İstanbul'daki İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserleri, 11 Mart 1920'de toplanarak konferansın almış olduğu bu kararları değerlendirmişler ve işgalin 13 Mart günü yapılmasına karar vermişlerdi. Ancak Fransız Yüksek Komiseri M. DeFrance, toplantıda, böyle bir teşebbüse girişilmeden önce iyi düşünülmesi gerektiğini söylemiş, ayrıca Yüksek Komiserlerin bu kararlarının hükümetlerince de onaylanması gerektiğini ileri sürmüştü. [6] Bunun üzerine Amiral De Robeck, İngiltere'ye gönderdiği telgrafta; eğer hükümetinin niyeti işgalin yapılmasıysa, Fransızlardan ve İtalyanlardan bağımsız davranması için yetkilendirilmesini istedi. Aksi halde Yüksek Komiserlerin hepsi kendi hükümetlerinden derhal aynı talimatları almalıydılar. [17] [21]

İstanbul'un işgali hususunda yaşanan bu gecikme; İngiliz Hükümeti'ni sınırlendirmektedir. 13 Mart 1920 akşamı Lord Curzon'un, De Robeck'e gönderdiği telgraf; Londra Konferansı'nın 10 Mart günü kabul ettikleri hususların gerçekleşmesi için Yüksek Komiserlere tam yetki verildiğini, gecikmeyi anlayamadıklarını ve şayet meslektaşlarıyla anlaşamıyorsa, General Milne'e kendi başına harekete geçmesi için talimat vermesi gerektiğini yazıyordu. [19]

Lord Curzon aynı gün, Fransız Büyükelçisi Cambon'a gönderdiği yazıda; De Robeck'i işgali yerine getirmekle yetkilendirdiğini, Fransız ve İtalyan komutanları işbirliği yapmayı reddettikleri takdirde İngilizlerin tek başlarına davranacaklarını belirtiyordu. [17] Nitekim İngiltere'nin bu sert tutumu, Fransa'yı yumuşatmış ve Fransız Başbakanı Millerand, derhal DeFrance'a bir telgraf göndererek İngiliz meslektaşları ile birlikte hareket etmesi talimatını vermişti. [6]

⁸ İtalyanların bu çıkışlarının altında yatan en önemli nedenlerden biri de; Türkiye'ye daha fazla asker göndermenin İtalyan maliyesine getireceği ek masraflardı. [22]

Bu gelişmelerin ardından üç Müttefik Yüksek Komiseri, 15 Mart 1920 günü işgal konusundaki son toplantılarını yaparak, İstanbul'un 16 Mart 1920 sabahından itibaren işgaline, İtilâf Devletleri askeri makamlarının işgalin gerektirdiği tedbirleri almalarına karar verdiler. [6]

III-İstanbul'un İşgal Edilmesi

A-İşgal İçin Yapılan Hazırlıklar

İşgalden yaklaşık bir ay önce İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki askeri kuvvetleri şu şekildeydi: 30.550 er, 28 batarya ve 160 makineli tüfekten oluşan İngiliz kuvveti. Bunlardan 800 er Tuzlada, 5.000 er, 50 makineli tüfek ve 30 top Pendik civarında, 5.000 er, 50 makineli tüfek, 20 top Bostancıda, 3.300 er Maltepe'de, 2 bölük süvari Modada, 200 er Haydarpaşada, geri kalanı Beyoğlu'nda Çoban Çeşme'de, Levent Çiftliği'nde Hürriyeti Abide Tepesi'nde ve Okmeydanı'nda idi. 33.000 er, 55 top, 91 makineli tüfek, 39 tayyare, 25 tank, 12 zırhlı otomobilden oluşan Fransız kuvveti. Bunlar Bakırköy ile Rami Kışlası⁹ ve civarlarında, İstanbul dâhilinde idiler. 1.150 Yunan askeri ile 4.000 İtalyan askeri ise, Kadıköy, Tophane ve Fener gibi bölgelerde dağınık durumdaydı.¹⁰ [24]

İtilâf Devletleri, İstanbul'da bulunan askeri güçlerine rağmen, yine de bu kuvvetlerini artırma yoluna gitmişlerdi. Şubat ayının sonlarına doğru Edirne'den Sirkeci'ye, Bakırköy'e tanklar, nakliye arabaları, yine Sirkeci'ye trenle Fransız askerleri ve Süleymaniye Kışlası'na da yaklaşık 400 Hintli asker getirilmişti. Çorlu'daki Fransız Telgraf Müfrezesi de İstanbul'a hareket etmiş, [36] Batum'daki İngiliz birliklerinin önemli bir kesimi İstanbul'a getirilmiş, Konya'daki İtalyan, Bulgaristan'daki Fransız birliklerinden büyük bir kısmı İstanbul'da toplanmış, Maltadaki İngiliz Amirallik Akdeniz Filosu'nun da İstanbul önünde demirlemesi kararlaştırılmıştı. [5]

Yapılan diğer hazırlıklar arasında; Lüleburgaz'da bulunan Yunan Tabur Karargâhı'nın Hamdıncı'ya nakledilmesini, [37] 15 Şubat 1920'de Jandarma Eski Dairesi ile Süleymaniye Kışlası'nın İngilizler tarafından işgal edildiğini [38] ve İngiliz filosunun 13 Mart'ta Marmara Adası civarında atış talimi yapmaya başladığını [37] saymak mümkündür.

B-İstanbul'un İşgal Edilmeye Başlanması

I-İşgalin Osmanlı Hükümeti'ne ve İstanbul Halkına Bildirilmesi

İleride de değinileceği üzere, işgal harekâtı, 16 Mart 1920 günü saat 06.00 sularında İngilizlerin, Şehzadebaşı'ndaki X.Kafkas Fırkası Karargâhı'na düzenledikleri baskın ile başlatılmıştı. Ancak, İtilâf Devletleri sanki işgal henüz başlamamış gibi hareket ederek, Osmanlı Devlet adamlarını konu hakkında birkaç saat sonra bilgilendirdiler. Öyle ki, 16 Mart 1920 sabahı, Fransız Yüksek Komiserliği'nin Baş Tercümanı M.Ledoux, Padişah Vahideddin'i ziyaret ederek; İstanbul'un bugünden itibaren işgal edileceğini bildirirken,¹¹ İngiliz Yüksek Komiserliği'nden Andrew Ryan ise,

9 Fransızlar, işgal ettikleri Rami Kışlası'nın girişine Fransızca Caserne Clamenceau (Clamenceau Kışlası) levhasını asmışlardı. [23]

10 İşgalden yaklaşık bir ay önce, 21 Şubat 1920'de bir İngiliz filosu İstanbul'a gelerek gövde gösterisi yapmıştı. [25] Buna karşılık, Fransızlar tarafından gönderilmek istenen filonun Çanakkale'den geçmesine İngilizlerce müsaade edilmemiş ve Fransızların ısrarı üzerine bu İngiliz filosu da Boğaziçi'nden çıkmak zorunda kalmıştı. [26]

11 Padişah Vahideddin, notayı üzüntüyle aldığını bildirdi. [41]

saat 09.40'da Sadrazam Salih Paşa'yı ziyaretle, üç İtilâf Devleti Komiseri adına hazırlanmış olan ve işgalin gerekçesini bildiren notayı takdim etti. Notanın tam metni şöyleydi:

“İstanbul 16 Mart 1920

Fransa, Büyük Britanya ve İtalya Fevkalâde Komiserleri, İstanbul şehrinin Martın on altısında, saat ondan itibaren İtilâf Devletleri'nin askeri işgalleri altına alınacağını, Zât-ı Fahîmâneleri'ne bildirmeye, Müttefikler Âli Konseyi tarafından memur edilmişlerdir.

Fevkalâde Komiserler tarafından bu hususta alınan kararların metni Taraf-ı Fahîmâneleri'ne leffen gönderilmektedir.

Bundan başka, müteaddit noktalarda ve bilhassa Kilikyâda bu defa vukua gelen hâdisât ve taaddiyatın zuhurunda mesuliyetleri bulunduğundan şüpheye mahal olmayan Mustafa Kemal Paşa ile sözümlü ona millî harekâtın sair idarecilerini derhal takbih etmesini Osmanlı Hükümeti'nden talep etmeye dahi memur bulunmaktayız.

Bu çeşit vakaların ve tecavüzlerin tekerrürü halinde, Türkiye ile akdedilecek sulh şartlarının, halen tasavvur edilen şeraitten daha sert olabileceğini ve şimdiye kadar verilmiş olan imtiyazların geri alınabileceğini, Osmanlı Hükümeti'ne bildirmek mecburiyetindeyiz.

Müttefikler tarafından İstanbul'da vuku bulan askeri işgalin, Sulh Muahedenâmesi şartlarının kabul ve tatbikine geçileceği zamana kadar devam ettirileceği hususunu da, burada ilave etmeye memur bulunmaktayız.

Tazimlerimizizin kabulünü, Zât-ı Fahîmâneleri'nden rica ederiz.

M. DeFrance   John Michael De Robeck   Felice Maissa” [42] [43]

Bu notaya bağlı bulunan karar metni ise şu şekildeydi:

“Fransa, Büyük Britanya ve İtalya Fevkalâde Komiserleri olan bizler, Müttefikler Âli Konseyi'nin emirleri mücibince aşağıda yazılı kararları verdik:

1- İstanbul şehri, Mart'ın 16. günü saat ondan itibaren Müttefik Devletlerin işgali altına alınacaktır.

2- Müttefik Devletler'in askeri makamları, şehrin işgalinin istilzam edeceği bütün askeri tedabiri, Müttefik Devletler Fevkalâde Komiserleri namına tatbik edeceklerdir.

3- Zikri geçen bu tedbirler şu maddeleri ihtiva etmektedir:

a- Harbiye ve Bahriye Nezâretleri'nin işgaliyle beraber her nevi kontrol ve sansür muameleleri ve bunlardan husûle gelecek tebligat.

b- Posta, telgraf ve telefonların kontrolü.

c- Zabıta üzerinde sıkı kontrol ve askeri işgal altında bulunacak mıntıkalarda umumi olarak asayiş, emniyet ve âmme nizamının muhafazası için lüzumlu olan nizamnâmelerin tertib, ilân ve tatbiki. İstanbul, 16 Mart 1920

M. DeFrance   John Michael De Robeck   Felice Maissa.” [42] [43]

Yüksek Komiserlerin bu notaları üzerine, Sadrazam Salih Paşa da kendilerine şu yazılı cevabı vermiştir:

“17 Mart 1920

Fransa, Büyük Britanya ve İtalya Fevkalâde Komiserlerine:

Zât-ı Âlileri tarafından 16 Mart 1920 tarihiyle irsal buyurulan ve o tarihte saat 10.00'dan itibaren İstanbul şehrinin, Müttefik Devletler'in askeri işgali altına alınacağını bildiren müşterek notayı ve ilavesini almakla şerefyab oldum.

Bu münasebetle, İstanbul'daki vaziyetin, müttefiklerin emniyetini tehdit edecek mahiyette olmadığını arz etmek isterim. Burada hiçbir karışıklık vukua gelmemiş bulunduğu gibi, herhangi bir karışıklığın zuhûru ihtimalini hatıra getirecek bir hal de mevcut değildir. Zaten Müttefik Devletler, her çeşit ihtimali bertaraf etmeye yetecek miktarda kuvvete maliktirler. Vaziyet böyle olduğuna göre, Hükümet-i Seniye, bu şekilde tedbir alınmasının sebebinin anlayamamakta ve kendisinin en esaslı haklarına vurulan bu darbeyi protesto etmeyi, vazifesi icabından saymaktadır.

Anadolu'daki harekâta gelince, bu harekâtı tevlid eden başlıca sebep; Aydın Vilâyeti'nin Yunan askerleri tarafından tamamen haksız bir şekilde işgal edilmesi ve bu askerin, kendilerine cürüm ortaklığı yapan yerli Rumların iştirakiyle kalkıştıkları işitilmemiş derecede müthiş ve tüyler ürpertici bir takım gaddarlıklardır ki, bu keyfiyet Zât-ı Âlilerinizce de meçhul değildir.

O sıralarda büyük bir Ermenistan ve Pontus Rum Devleti ihdas olunacağına dair ortalıkta deveran eden ısrarlı şâyialarla, endişe verici sair rivayât ve neşriyâtın vücuda getirdiği korku ve heyecan, bu harekâtın Küçük Asya'nın daha geniş sahaları üzerine yayılmasına yardım etmiştir.

Hükümet-i Seniye, nüfuz ve iktidarının, mütareke müddetinin uzaması ve bu mütareke şartlarının tatbik edilme şeklinden dolayı, ehemmiyetli derecede azalması neticesinde, kontrolünden daha da kolayca çıkmış olan bu harekâta yabancı kalmıştı. Hükümet-i Seniye mevzui bahis hareketlerin müsebbipleri ve taraftarları tarafından îka edilebilecek tecavüzleri takbih ve tenkit etmekten başka bir şey yapamamakta idi.

Babiâli bu vesile ile mütarekenin akdinden itibaren, Küçük Asya'nın hiçbir tarafında bir katliam vuku bulmadığını bir kere daha beyana lüzum görmektedir.

Maraş'taki vukuata gelince, bu hadiseler Müslümanlarla silahlı Ermeni müfrezeleri arasında cereyan eden çarpışmalardan başka bir şey değildi ve bu çarpışmalara da, Ermeni müfrezeleri sebebiyet vermişti. Babiâli, bazı kimselerin bu çarpışmaları bir Ermeni katliamı şeklinde tasvir etmek istemiş bulduklarına teessüf eder.

Zât-ı Âlileri, zikri geçen notada, bu türlü vakaların ve tecavüzlerin tekerrürü halinde Türkiye ile yapılması tasavvur edilen sulh şeraitinin daha da sertleşeceğini ve verilmiş olan imtiyazların geri alınabileceğini ilave ediyorlar.

Memlekette bu gibi emniyeti sekteye uğratabilecek hallerin artık vukua gelmeyeceği ümidini memnuniyetle ifade etmek isterim. Ayrıca Müttefik Devletler'in, bazı zevât tarafından düşüncesizce

ika edilen hareket ve söylenen sözlerin neticesini Osmanlı Milleti üzerine yüklemenin ve milletin mukadderatını, iradesi haricinde vuku bulan tesadüfî bazı hâdisâta tabi kılmanın, adalete uygun olmayacağını lütfen teslim buyuracaklarından eminim. Müttefikler Âli Konseyi'nin Türkiye hakkında vereceği kararlarda daha yüksek evsâftaki mütalaalar ve hislerden mülhem olacağından da şüphe etmiyorum.

Tazimlerimin kabulü.” [42] [43] İstanbul'un işgali ile ilgili olarak General Wilson ise, Harbiye Nezâreti'ne, 16 Mart 1920'de gönderdiği yazıda;

“Meclis-i Âli'nin emri altında ifa-i vazife eyleyen Düvel-i İtilâfiye Fevkalâde Komiserleri'nden telâkki eylediğim talimata tevfikân, İstanbul'un işgali hususunda lazım gelen tedabiri askeriyeyi ittihaz eylemekte olduğumu Zât-ı Devletleri'ne arz eylemekle mübahiyim.

Harbiye ve Bahriye Nezâretleri'nin işgaliyle, Telgraf ve Telefon Müdüriyet-i Umumiyesi'nin kontrolü ve asayışı umumiyenin temini tedabiri mezkûre adadına dâhildir.

Bu ahval dâhilinde emriniz altında bulunan kıtaatın kendi yerlerine çekilmelerini ve hasbel vazife harice çıkacak herhangi bir askerinin silahsız olmasını temin etmenizi rica ederim”¹² [44] diyordu.

Yüksek Komiserler, işgalin gerekçelerini ise; bozuk bir Türkçe ile yayınladıkları şu bildiriyle İstanbul halkına duyurmuşlardı:

“16 Mart 1920,

Beş buçuk sene evvel Memalik-i Osmaniye'nin mukadderatını, her ne halde elde etmiş olan, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin rüesası Alman telkinâtına kapılarak devlet ve Millet-i Osmaniye'yi Harbi Umumi'ye iştirak ettirdiler. Bu haksız ve meşum siyasetin neticesi malûmdur. Devlet ve Millet-i Osmaniye bin türlü felaket geçirdikten sonra, öyle bir mağlubiyete dâçar oldu ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin rüesâsı bile, bir mütarekenâme akdederek, firar etmekten başka bir çare bulamadılar. Mütarekenâmenin akdini müteakip, Düvel-i İtilâfiye'ye gayet ağır bir vazife tertib etti. İşbu vazife eski Memalik-i Osmaniye'nin bütün ahalisinin bila tefrik cins ve mezheb-i saadet müstakbelerini, inkişaflarını hayat ve içtimaiye ve iktisadiyelerini temin edecek bir sulhün temellerini atmaktan ibaret idi. Sulh Konferansı, bu vazifenin ifasıyla meşgul iken, firari İttihat ve Terakki erkânının müevvec efkârları bulunan bazı eşhas; Teşkilat-ı Milliye nam müstearı altında bir tertib teşkil ederek ve Padişah ile Hükümet-i Merkeziye'nin evamirini hiç addetmekle harbin netayici elimesinden büsbütün tükenmiş olan ahaliyi askerlik için toplamak, anasır-ı muhtelif miyanında nifak çıkararak ianei milliyeye bahanesiyle ahaliyi soymak gibi ef'âle cüret ettiler ve bu vechle sulh değil adeta yeni bir muharebe devrini açmaya teşebbüs eylediler. Bu teşvikat ve tahrikâta rağmen Sulh Konferansı, vazifesine devam etti ve nihayet İstanbul'un Türk idaresinde kalmasına karar vermiştir. İşbu karar Millet-i Osmaniye'yi müsterih edecektir. Ancak, bu kararlarını Babîâli'ye tebliğ ettikleri zaman, icrasının ne gibi şeraite tabi olduğunu da ihtisar eylediler. İşbu şerait; Vilâyât-ı Osmaniye'de bulunan Hristiyanların hayatlarını tehlikeye maruz bırakmamak ve eylevm, Düvel-i İtilâfiye ile müttefiklerinin

12 Tülay Duran, General Wilson'un bu yazıyı Harbiye Nezâreti'ne 15 Mayıs 1920'de gönderdiğini belirtmektedir. [5]

kuvayı askeriyeleri aleyhine mütemadiyen vuku bulmakta olan hücumlara hitam vermekten ibaret idi. Hükümet-i Merkeziye bu ihtara karşı bir dereceye kadar hüsnüniyet göstermiş ise de, Teşkilât-ı Millîye nam müstearı altında hareket eden eşhas mâteessüf, teşvikat ve tahrikâtlarından vazgeçmek istemediler. Bilakis, hükümeti kendi hareketlerine iştirak ettirmeye teşebbüs eylediler. Herkesin kemal-i hoş ile beklediği sulh için büyük bir tehlike teşkil eden bu vaziyete karşı Düvel-i İtilâfiye, yakında, taht-ı karara alınacak, ahkâm-ı sulhiyenin tatbikini temin edebilmek üzere tedabir-i lâzımeyle temin eylemeye mecbur oldular. Bunun için bir tek çare buldular. Bu da İstanbul'u muvakkaten işgal etmek idi.¹³ İşbu karar, bugün mevkii icraya vazi edildiğinden efkâr-ı umumiyeyi berayi tenvir atiye tasrih olunur.

1. İşgal muvakkattır.
2. Düvel-i İtilâfiye'nin niyeti Makam-ı Saltanat'ın nüfuzunu kırmak değil, idare-i Osmaniye'de kalacak olan memalikde, o nüfuzu takviye ve tahkim etmektir.
3. Düvel-i İtilâfiye'nin niyeti yine Türkleri Dersaadet'ten mahrum etmemektir. Fakat Mazallahu Teâlâ, taşrada iğtişâş-ı umumi veya katliam gibi vukuat zuhur ederse bu kararın tadili muhtemeldir.
4. Bu nazik zamanda Müslim olsun Gayrimüslim olsun, herkesin vazifesi; kendi işine gücüne bakmak, asayişin teminine hizmet etmek, Devlet-i Osmaniye'nin enkazından yeni bir Türkiye'nin ihdası için son bir ümidi, cinnetleri ile mahvetmek isteyenlerin iğfâlâtına kapılmamak ve hâlâ Mâkârri Saltanat kalan İstanbul'dan ita olunacak evamire itaat etmektir.
5. Balada zikrolunan teşvikata iştirak eden eşhasın bazıları, Dersaadet'te derdest olunarak onlar tabii kendi ef'âlinde ve bilahare o ef'âlin neticesi olarak vuku-i melhuz ahvalden mesul tutulacaktır." [28]

İstanbul halkına bir bildiri de General Wilson tarafından yayınlanmıştı. Bildiride;

"Dersaadet Ahalisine

Dersaadet'te bulunan İtilâf Kuvvetleri'nin korunması için atideki beyannamenin tamimi lüzumuna binaen zirde vazülimza Dersaadet Müttefikin Kolu Kumandanı bervechiati beyan ederim.

Ahalinin kemali sükûnetle hareket ve mümkün olduğu kadar mutadî zatiyelerine devam etmesi icab eder. Ahali bu suretle hareket ve İtilâf Kuvvetleri'ne karşı harekâtı düşmananaden ictinab ederse ciheti askeriyeyi müttefika tarafından müdahaleye maruz kalmayacakları gibi hayatları hiçbir tehlikeye duçar olmayacak ve serbesti şahsiyeleri ile emvallerine riayet edilecektir. Fakat, ahali bu husustaki vazifesini ifa etmediği taktirde icabatı harb, ibret misal teşkil edecek bir ceza istilzam ettirecektir. Binaenaleyh her kim olursa olsun, evamire muhalif veya Kıtaatı Müttefika veyahut mezkûr müttefikin kıtaatına mensub bir şahsa düşmanane veya asayiş umumiyenin

13 O dönemlerde İstanbul'da Fransızca olarak yayımlanan İstanbul Gazetesi de; İstanbul'un işgaline İttihatçıların neden olduğunu yazıyor ve şu yorumu yapıyordu; "Türkiye Harb-i Umumi'ye iştirakına ve Enver ile Talat'ın cinnetine rağmen yaşayabilir. Fakat bu, takip edeceği hatt-ı harekete bağlıdır. Eğer Anadolu'da hristiyanların katliamı, İtilâf askerlerine karşı tecavüzat ve yolsuzluklar devam eyleyecek olur ise, bunların failleri hasta adamın seng-i mezarına "Türkiye ölmüştür" kitabesini yazacaklardır." [48]

ihlalini intac edecek veya düşmanlarına muavenet edebiliyor bir harekette veya hareket teşebbüsünde veyahut işbu beyannamenin ahkâmına muhalif bir harekette bulunuyorsa, Divan-ı Harp tarafından muhakeme ve idam veya cürmün istilzam edeceği daha hafif bir ceza ile hükmedilecektir.

Balada zikrolunan muzır harekât her kimin olursa olsun demiryollarını, cadde, telgraf, telefon tellerini, su veya mahzen ve sistemlerini ve levazımı askeriyeyi şamildir. 16 Mart 1920

General H.F.Wilson

denilmekteydi. [49] [50]

İtilâf Devletleri Pasaport Dairesi de bir tebliğ yayınlanmıştı. Tebliğ şu şekildeydi:

“Berayi vazife ve matlub hareket emrini haiz Kuvayı Muttelife-i Bahriye ve Askeriye eşhasından maada hiçbir kimsenin Galata’da Merkez Rıhtım Hanı’nda İtilâfiyun Pasaport Dairesi’nden vize olunmazdan evvel İstanbul’dan ve İstanbul Vilâyeti’nin Anadolu Fener-Pendik hattından şarka herhangi bir noktaya yolculuk etmesine müsaade olunmayacağı şimdiden itibaren ilan olunur. [50]

Osmanlı Hükümeti de, 16 Mart 1920’de İstanbul halkına bir bildiri yayınlarak; bugünden itibaren İstanbul’un geçici olarak işgal altına alınmış, hükümetin ise üzerine aldığı vazifeleri yerine getirmiş olduğundan, sükûnet içerisinde herkesin işiyle meşgul olmasını tavsiye ediyordu. [49] [50]

2-Şehrin Çeşitli Alanlarının Askeri Kontrol Altına Alınması

16 Mart 1920 günü saat 06.00 sularında elli askerden oluşan bir İngiliz müfrezesi, komutanları nezaretinde, otomobil ile Şehzadebaşı’ndaki X.Kafkas Fırkası Karargâhı’na giderek, karargâhın önünde bulunan nöbetçiye saldırmışlardı. Nöbetçi askerin yanına gelmeye çalışan bir onbaşı, İngiliz subayı tarafından açılan ateş neticesinde yaralanmış ve ardından İngiliz askerleri koğuşa hücum ederek henüz uykuda bulunan askerlere ateşe başlamış ve beş askerin şehit olmasına, on askerin de yaralanmasına sebebiyet vermişlerdi. Bunların arasında Fırka’nın silahsız olan Bando Askerleri de bulunmaktaydı.¹⁴ [46]

Kafkas Fırkası Karargâhı’nda meydana getirilen bu kanlı hadisenin ardından, şehrin stratejik noktalarını da askeri kontrol altına almaya başlayan İtilâf Güçleri, Beyoğlu, Galata, Beşiktaş, Şişli, Kasımpaşa, Kadıköy ve Üsküdar gibi bölgelerdeki caddelere makineli tüfeklerle donatılmış üçer dörder kişilik müfrezeler yerleştirmişler ve buralarda gidiş gelişi men etmişlerdi. [46] Bazı yerlerde ise yol kenarlarına siperler kazıp, yanlarında silah çatarak, halkı korku ve heyecana düşürecek bir vaziyet içine girmişlerdi. [53]

Beyoğlu Postanesi’nin önündeki caddeye de makineli tüfeklerle donatılmış askerler yerleştirilmişti. Diğer yandan Beyazıt Meydanı’ndan, Saraçhane başına kadar ikişer mangadan ibaret

¹⁴ Bazı kaynaklar, bu baskın sırasında Osmanlı Askerlerinden altısının şehit düştüğünü, on beşinin ise yaralandığını [29] [9] [51] veya on iki Osmanlı Askerinin şehit edildiğini, İngiliz askerlerinden de altısının öldüğünü belirtmektedir. [52] Onuncu Kafkas Fırkası Karargâhı’nda şehit edilen ve yaralanan askerlerin isimleri için Bkz. [53]

İngiliz devriyeleri dolaştırılmakta ve şehrin büyük cadde ve mahallelerinin asayişi için ise otuz ila kırk askerden oluşan devriyeler gezdirilmekteydi. [52] [54]

İtilâf Güçleri işgalin başladığı gün şehrin muhtelif yerlerinde yeni askeri alanlar da oluşturmuşlardı. Bakırköy ve Selimiye'de garnizonlar kurularak etrafına tel örgüler çekilmişti. [27] Ayrıca bir bölük İngiliz askeri tarafından Kısıklı, Bulgurlu ve Çamlıca mevkileri sarılmış, buradaki belli başlı yollar tutularak bölgeye girip çıkanların üstleri aranmış, üzerlerinde bulunan silahlara da el konulmuştu. [55] İngilizler işgal nedeniyle Anadolu'dan gelebilecek herhangi bir askeri harekâta karşı da bazı tahkimatlar yapmışlardı. [30]

İşgal günü, İstanbul'un her iki yakası Boğaziçi'nden yoğun bir kontrole tabi tutulmuş, gemi trafiği de daha sıkı denetim altına alınmıştı. İngiliz donanması, Avrupa yakasında, Haliç'ten Bakırköy'e kadar olan sahilleri, Anadolu yakasında ise Haydarpaşa ve Kadıköy sahillerini abluka altına almıştı. [45] İngiliz gemilerinden Benbow, Galata Köprüsü'ne yakın bir yerde, Resolution, Haydarpaşa açıklarında ve Marlborough da Dolmabahçe Sarayı önlerinde demir attılar. [21] Gemilerin topları da; Osmanlı askeri müesseselerinin üzerine çevrilmişti. [45]

Haydarpaşa Rıhtımı'nda ise makineli tüfeklerle donatılmış bir İngiliz motoru boğazda devriye gezerek aramalarda bulunmuştu. Sabah saat 09.00'dan itibaren Haliç vapurlarının, saat 10.00'dan itibaren de Şirket-i Hayriye vapurlarının seferleri icra ettirilmemiş, Avrupa yakasından Üsküdar ve Kadıköy taraflarına sandalların bile gitmeleri yasaklanmıştı. [45] [46] [57]

İşgalin başlaması ile birlikte, İstanbul'un çeşitli yerlerinde kontrol noktaları oluşturan İtilâf güçleri, Ayasofya Camii'nin müze tarafında bulunan kulelere de hafif makineli tüfekler yerleştirmişlerdi. [45] [46]

İstanbul'un resmen işgali sürecinde kontrol altına alınan yerlerden biri de; Şile idi. İki torpido refakatinde 24 Nisan 1920'de İstanbul'dan Şile'ye giden bir nakliye gemisinden, sabah saat 08.30'da yirmiye yakın İngiliz subayı ile 400 kadar Hintli askerden oluşan bir tabur karaya çıkarak kasabayı işgale başlamışlardı. [56]

İngilizler, öncelikle Şile'nin batısında bulunan hastane civarındaki çadırılı askeri birliğe giderek burayı kontrol altına almışlar, daha sonra telgrafhaneyi, dispanser koğuşlarını, bir depo binasını, birkaç haneyi işgal etmişler ve etrafını tel örgü ile çevirerek telsiz, telgraf tesisi kurdukları bir diğer haneyi de karargâh haline getirmişlerdi. [56]

Kasabaya yerleşen İngiliz subayları, ihtiyaç duydukları eşya ve malzemeler için Şile Kaymakamlığı'na müracaat etmişler ve kaymakamlık tarafından mevcut imkânlar dâhilinde istekleri yerine getirilmişti. İşgal ve kontrol görevi ile kasabaya geldiklerini açıkça söyleyen İngilizler, akşam vaktinden sabaha kadar Şile'ye giriş-çıkışları da yasaklamışlardı. [56]

Kasabada görev yapan jandarmaların görevlerine de müdahale eden İngilizler, bununla yetinmemişler, makineli tüfeklerle donattıkları askerleri ile 28 Nisan 1920'de ansızın kuşattıkları Jandarma Bölük Dairesi'nde tahribat yaparak görevlilerin silahlarını almışlar ve Jandarma Bölük Deposu'nda mevcut bulunan diğer silah ve cephaneye de el koyarak kendi karargâhlarına nakletmişlerdi. [56] Ancak jandarmanın görevi gereği üzerinde taşınması gereken silahları ellişer fişekle birlikte daha sonra kendilerine geri verilmiş ve depodan alınan silahların listesi tutularak, gerekli görülmesi halinde bunların da iade edileceği bildirilmişti. [56]

3-Osmanlı Askeri Güçleri'nin Kontrol Altına Alınması

a)Askeri Binaların İşgali

Sabahın erken saatlerinden itibaren önemli askeri yönetim binaları da işgal altına alınmaya başlanmıştı. 15 Mart 1920'yi, 16 Mart'a bağlayan gece İngiliz Bahriye askerlerinden oluşan bir kuvvet karaya çıkarılarak; Harbiye ve Bahriye Nezâretleri abluka altına alındı. [54] Saat 10.00 sularında yaklaşık 150 mevcutlu bir İngiliz Bahriye Bölüğü, Harbiye Nezâreti'nin bahçesine girerek, Nezâret'in güney kapısı önünde harp nizamında dizilmişlerdi. Daha sonra önlerinde subayları olduğu halde binaya girmişler, içeride bulunan oda ve salonlara nöbetçiler yerleştirerek Nezâret'i işgal etmişlerdi.¹⁵ [45] [46]

Harbiye Nezâreti'ni işgal eden İngiliz Bahriye askerlerinden bir kısmı binadan çıkarak, saat 10.15'te İstanbul Muhafızlık Dairesi önüne gelmiş ve silah doldurduktan sonra önlerinde İskoçyalı bir yüzbaşı tercüman olduğu halde, Muhafızlık Dairesi'ne girmişler ve daireyi işgal edeceklerini, artık muamele yapılmayacağını, hiçbir şeye el sürülmeyeceğini, muhaberenin yasaklandığını, İtilâf Devletleri'ne mensup subayların serbestçe girip çıkabileceklerini ve İngiltere Hükümeti'nin bugünden itibaren İstanbul'u geçici olarak işgal ettiğini tebliğ etmişler ve her odaya ikişer üçer süngülü nöbetçi ile Erkân-ı Harp Reisi'nin yanına da bir subay ile iki nöbetçi yerleştirmişlerdi. [45] [46]

Harbiye Nezâreti'ni işgal eden İngiliz Bahriye askerleri, ertesi gün işgal vazifesini bir piyade takımına devrederek gemilerine geri dönmüşlerdi. Nezâret binası dâhilinde, Birinci Harekât-ı Harbiye, Dördüncü Teşkilat, Beşinci İkmâl Şubeleri ile Harbiye ve Levazım Dairelerinden bazı şubelere, Tevkifhane-i Askerî ile Misafirân Komisyonu ve İki Numaralı Divan-ı Harb-i Örfî kapılarına birer nöbetçi yerleştirmişlerdi. [46] Tasnif Komisyonu'nda görevli subay bulunmadığından, komisyona ait odaların kapılarının bir kısmı İngiliz askerleri tarafından kırılmış ve evraklar darmadağın edilmişti. [45] Şûra-yı Askerî Dairesi'nde, Chartle Vouss isminde bir İngiliz Generali karargâhını kurmuş ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye ile temasta bulunmak üzere de bir İngiliz yüzbaşısı kendisini, Erkân-ı Harbiye Şube Müdürü'ne takdim etmişti. [46] Ancak, Erkân-ı Harbiye-i Umumiyesi'nin Birinci, Üçüncü ve Dördüncü Şubeleri de İngilizler tarafından tatil edilmişti. [27]

16 Mart 1920'nin ilk saatlerinde karaya çıkarılan İngiliz Bahriye askerlerinden, Harbiye Nezâreti'nin işgalinde görevlendirilenlerden geri kalan kısmı da Bahriye Nezâreti'ne giderek binanın önünde beklemeye başlamışlar ve daha sonra gönderilen beş yüz kişilik yeni bahriye kuvvetlerinin de eklenmesiyle [54] saat 09.30'da nezâret binasını işgal etmişlerdi. [46]

15 16 Mart 1920 günü İstanbul'da yaşananlar Harbiye Nezâreti Telgraf Memuru Ali Bey ile İstanbul Telgraf Merkezi memurlarından Manastırlı Hamdi Bey tarafından saati saatine Ankara'da bulunan Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmekteydi. Tam da Harbiye Nezâreti'nin işgali sırasında Ali Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya şu telgrafi göndermişti: "Sabah İngilizler basarak altı kişi şehit ve on beş kadar da mecruh oldu. Şimdi İngiliz askerleri dolaşiyor. Şimdi, işte, İngiliz askerleri nezârete giriyorlar. İşte içeri giriyorlar. Nizamiye kapısına. Teli kes! İngilizler buradadır." Hamdi Bey ise o gün, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgraflardan birinde; "... İngilizler, zırhlılarını rıhtıma yanaştırıp, Beyoğlu cihetini ve Tophane'yi işgal edip bir taraftan Harbiye Nezâreti'ni işgal etmişler, hatta şimdi ne Tophane ve ne de Harbiye Telgrafhanesini bulmak kabil olmuyor... İşte Beyoğlu Telgrafhanesi de yok. Orasını da işgal ettiler galiba. Allah muhafaza buyursun. Burasını işgal etmesinler. İşte Beyoğlu telgraf memurları, müdürleri geldiler. Kovmuşlar. Bir saate kadar burası da işgal olunacaktır. Şimdi haber aldım efendim" demekteydi. [9]

Osmanlı Devleti'nin askeri yönetimine ait binaların işgalinin yanı sıra askeri gücünü oluşturan birimler de kontrol altına alınıyordu. Saat 08.30'da, İmalât-ı Harbiye Muhafız Tabur Karargâhı ile Muhafız Bölüğü'nün ikamet ettiği kışla, İngiliz Bahriye askerleri tarafından çevrilmiş ve kışla etrafına makineli tüfekler yerleştirilmiştir. Ardından binanın beş dakika zarfında tahliyesi talep olunmuş ve bu istek de yerine getirilmiştir. İmalat-ı Harbiye ise Usta Mektebi'ne yerleştirilmişti. Saraçhane Ambarı, Ahırkapı İnşaat Fabrikası, Otomobil Taburu ve Müze-i Hümayun, [45] Gülhanedeki depolar, ahırlar ve pavyonlar, Demirkapı'daki kışla ve depolar, Sarayburnu'ndaki mühimmat deposu, Ayastefanos'ta bir tayyare meydanı [36] Fransızlar tarafından, XXV. Kolordu Kışlası, Süvari Binicilik Kışlası, Gümüşsuyu Kışlası, Silahhane, Tophane Kışlası, Orhane Kışlası, Teçhizat Deposu [36] ise İngilizler tarafından işgal edilmişti. Hüseyin Paşa tarafındaki Tıp Fakültesi civarında olan Askeri Baytar Mektebi binası da işgal edilmek üzere İngilizler tarafından askeri kontrol altına alınmıştı. [55]

Kayda değer herhangi bir karşı koyma ile karşılaşılmadan yapılan bu işgallerin yanı sıra Beylerbeyi'ndeki Jandarma Subay Okulu ile jandarma erlerinin bulunduğu yerin işgali sırasında çatışma yaşanmıştı. [54]

İtilâf Güçleri, Osmanlı Devleti'nin askeri alan ve binalarını kontrol altına almış olmanın dışında, İngiliz müfrezelerinin, Osmanlı subay ve askerlerini toplayıp İstanbul'a veyahut sair bir mahale sevk ettikleri de görülmekteydi. [55] İşgal altına alınan Karadeniz Boğazı Mevkii Müstahkem mıntıkasında bulunan Ekmekçi Müfrezesi ile 2.Sarıyer Umumi Taburu Mekteb-i Harbiye civarına, 7.Sarıyer Umumi Taburu ile 13. ve 165.Nakliye Kolları Kâğıthane'ye sevk edilmişler, bu birlikler asker ve subaylarıyla buralara yerleştirilmişlerdi. [39] Üstelik bu durum askeri çevrelerle sınırlı tutulmamış, ileride de değinileceği üzere, resmi müesseselerde görevli memurlar da aynı akıbete uğramıştı. [32]

b)Silahların Toplanması

İtilâf Devletleri'nin İstanbul'un işgalinde göz önünde bulundurdıkları bir diğer konu da, gerek Osmanlı Askeri Güçleri'nin, gerekse sivil halkın elinde bulunan silahların toplanmasıydı. Öyle ki, General Wilson, İstanbul'un işgal edilmeye başlandığı gün şehir halkına şu bildiriye de yayınlamıştı:

“İstanbul Ahalisine İlan

Mademki İstanbul'da nizam ve intizamı idame için idarei örfiye ilanına lüzum görülmüştür. Ben, zirde mümzi İstanbul'da bulunan Kuvâ-yı Mutelife Umumi Kumandanı halinde ilan ederim ki; Kuvâ-yı Mutelife zabitan ve efradından, yahud Düveli Mutelife bitaraf hükümet sefa-rethanesinden mazbut vesikası olanlardan maada herhangi bir kimsenin kendi şahsi meskeni dairesinden hariç bir mahalde silah taşınması katiyen memnudur. Bilcümle eslihayı nariye ve namlusu sekiz santimetreden uzun bıçak ve hançerler silah addolunacaktır. Bervechi bâlâda nizâmâta muhalif hareket edenler, Divan-ı Harbi Örfi'ye verilip oradan karargir olacak idam veya buna mümasil mecazatla tecziye olunacaktır...

16 Mart 1920 Kuvayı Mutelife Kumandanı General H.F. Wilson” [49] [50]

Böylece işgalle birlikte silahlara da el konulmaya başlandı. İstanbul Muhafızlık Dairesi İnzibat Kıtası ile İmâlâtı Harbiye Muhafız Tabur Karargâhı'nda görevli bulunan subay, muhafız ve erlerin üzerlerinde bulunan silah, kasatura ve cephaneler alınarak müsadere edildi. [45]

Asayişî korumakla sorumlu kolluk görevlilerinin de silahlarına el konulmaktaydı. İngiliz askerleri, Çamlıca'da vazifeli olarak karakoldan dışarıya çıkan iki askerin kasaturalarını almışlar ve Ali Çavuş adında bir jandarmanın etrafını sarıp kendisini görevinden alıkoymuşlardı. Durumu anlamak üzere İngiliz Kıta Komutanı ile görüşmeye giden Çamlıca Takım Komutanı'na verilen cevapta; hizmete sevk edilecek askerlerin silahsız olarak gönderilmeleri bildirilmiştir. [55]

İstanbul'un asayişinden sorumlu olan kuvvetlerin silahlarına el konulmasının yanı sıra yine güvenliğin sağlanmasında görevli Osmanlı Muhafaza Bölüğü ile İtfaiye Alayı'nın ve Babıâli'nin muhafazasına memur Nizamiye Bölüğü'nün tüfeklerinin süngü kollarına da el konulmuştu. [33]

Osmanlı askeri karargâhlarında mevcut bulunan veya subay ve askerlerin görevleri gereği üzerlerinde taşıdıkları silahlara ait tedbirlerin uygulanmasında bununla da yetinilmiyordu. Gülhane Cephane Ambarları'nda bulunan nöbetçilerin silahlarını koğuşlarına bırakarak silahsız nöbet tutmaları bir Fransız Albay tarafından Fransa Kumandanlığı namına talep ediliyor ve bu talebi de yerine getiriliyordu. [45] Diğer yandan İngilizler, padişahın muhafazasına memur bölüğün selamlık töreninde silah bulundurmalarını da men etmişlerdi. [31]

Tophane'de Defterdar Yokuşu'nda Muhafız Taburu Karargâhı'nı 16 Mart'ta işgal eden İngilizler tarafından, Golt (otomatik), Belçika (otomatik), Amerika (toplu), Bair marka tabanca ve mavzerlere el konulurken, İngiliz devriyeleri tarafından, Tophane ve Beyazıt'ta Browning ve Ştayer marka silahlar toplattırılmıştır. [36]

Yine İngilizler tarafından, İnzibat Kıtası'ndan 7 mavzere, 159 filintaya, 14 ştayer tabancaya, 165 parabellum tabancaya, 1 Rumeli tabancasına, 1 Bair tabancasına, 2 adet Bruteniç tabancaya, 204 bombaya, 2 Fransız tüfeğine, 26928 adet mavzer fişegine, 25113 adet parabellum tabanca fişegine, 25113 adet ştayer tabanca fişegine, 2 sandık Bair tabanca fişegine el konulurken, XXV. Kolordu Daire Müdüriyeti'nden; 11 adet mavzer, 2 adet ştayer tabanca, 1160 adet mavzer fişegi, 50 adet ştayer tabanca fişegi, Onuncu Kafkas Tümeni'nden ise; 31 adet mavzer, XXV.Kolordu Telgraf Bölüğü'nden de 5 adet mavzer ile 300 adet mavzer fişegi alınmıştır. [36]

Silah toplanmasıyla ilgili faaliyetler sivil hayata da yansıtılmış ve sade vatandaşların da silahlarına el konulduğu; 18-19 Mart 1920 gecesi, İtilâf polislerinin Beyoğlu'ndaki gazinolarda oturan ve Cadde-i Kebir'den¹⁶ geçen ahalinin üstlerini aramalarından ve üzerinde silah bulunan on beş kişiyi tutuklamalarından da anlaşılmaktadır. [40]

İtilâf güçleri halka ait silahları toplarken, kimi zaman sivil kıyafetle dışarıda gezen Osmanlı subaylarının da silahlarına el koyuyorlar, hatta kendilerini para cezasına çarptırıyorlardı. Harbiye Nezâreti, böylesi durumlarla karşılaşılmasını için, İstanbul'da bulunan XXV.Kolordu Kumandanlığı'na 22 Mart 1920'de gönderdiği yazıda; subayların silahlarını meskenleri haricinde taşımalarını emrediyordu. [47]

16 Günümüzde, Beyoğlu'nda bulunan İstiklâl Caddesi. Avrupalılar ise, o dönemlerde, Cadde-i Kebir'e Grand Rue de Pera demekteydiler.

4-Haberleşmenin Kontrol Altına Alınması

İtilâf Güçleri, haberleşmeyi de denetimlerinde tutmak maksadıyla, Posta ve Telefon Müdüriyeti'ni de işgal etmişler, [30] müdüriyetin orta katındaki penceresine bir de makineli tüfek yerleştirmişlerdi. Üsküdar, Erenköy, Kadıköy Postaneleri ile Merkez, Beyoğlu ve Tophane Telgrafhaneleri de işgal edilirken, [9] [45] [46] Harbiye Nezâreti'nin gerek dâhili gerekse harici görüşmelerde bulunduğu telefonları¹⁷ [45] [46] ile Darülfünun'un telefonları görüşmeye kapatılıyor, [52] Boğaziçi'nde bulunan telgrafhanelerin bir kısmının da haberleşmeleri kesiliyordu. İngilizler, Üsküdar askeri ve polis merkezlerinin telefonlarını da keserek görüşmelerden men etmişlerdi. [55] Postanelerin ve telgrafhanelerin işgaliye Payitaht'ın da gerek Anadolu ile gerekse dış dünyayla irtibatı kesilmişti. [34] [29]

5-Resmi Binaların İşgali

İtilâf güçleri, haberleşme kurumları dışında diğer bazı resmi kurumlara ait hizmet binalarını da işgal etmişler ve bu kurumlarda görevli memurların bir kısmını işlerinden uzaklaştırmışlardı. [32] Bu kurumlardan biri de; dönemin Yüksek Öğretim hizmetini veren Darülfünun idi. İngilizler, 24 Mart 1920'de Darülfünun'un Rektörlük bölümü ile Hukuk, Coğrafya, Tarih ve Fen Fakültelerini ve Kimya Laboratuvarlarının yer aldığı kısmı işgal etmişlerdi. [52]

Ayrıca Üsküdar'daki Paşakapısı mevkiinde bulunan Adliye Dairesi, Üsküdar Belediye Binası, Mekteb-i Sultanî'nin bir kısmı, [58] Beyazıt'taki Türk Ocağı [52] [59] İngilizler tarafından, Maltepe Hastanesi, Emniyet-i Umumiye Binası ve Darphane ise Fransızlar tarafından işgal altına alındı. [36]

İngilizler tarafından işgal edilen yerlerden biri de; Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi idi. 17 Mart 1920'de, İngiliz Ordusu'nun 28.Tümenine mensup bir kurmay binbaşı ile bir yüzbaşı, yanlarında Osmanlı İrtibat Subayı Teğmen Vedat Bey olduğu halde, hapishaneyi teftiş edip bir takım notlar aldıktan sonra, yetkililere herhangi bir şey söylemeden ayrılmışlardı. Ertesi gün, öğleden sonra, aynı binbaşı, yanında bu defa bir piyade binbaşı olduğu halde binayı tekrar teftiş ettikten sonra, yine bir şey söylemeden dönmüştü. Bu duruma hapishane yetkilileri bir anlam verememişlerdi. Aynı gün akşam saatlerinde, daha önce yanında getirdiği binbaşı ile iki üsteğmen ve üç otomobil dolusu askerle tekrar gelen kurmay binbaşı, binayı işgal etmeye başlamıştı. İngilizler bir yandan işgali sürdürürken diğer yandan, mahkûmların bir saat içinde binayı tahliye etmelerini istemişlerdi. [58]

23 Mart 1920 gecesi ise yine İngilizler, Veliâht Abdülmecit Efendi'nin sarayını abluka altına alıp, saraydan içeri girmişler, burada birçok evrak ve kitaba el koyarak veliahdı da gözetim altına almışlar, [35] sarayın çeşitli yerlerine nöbetçiler bırakmışlar, hatta sarayın ahurlarını da tamamen işgal etmişlerdi. [54]

6-Tutuklamalar

İstanbul'un resmi işgalinde, İtilâf Devletleri, Saray mensupları, politikacılar, askeri-sivil bürokratlar, aydınlar olmak üzere toplumun önemli kesimlerinden gözetim altına alma, tutuklama

17 Dönemin Harbiye Nazırı Fevzi Paşa, 17 Mart'ta, tüm kolordulara gönderdiği yazıda; Harbiye ve Bahriye Nezâretleri'nin haberleşmelerinin kontrole tabi tutulduğundan bahisle, buralarla gerçekleştirilecek haberleşmelerin açık telgraflarla yapılmasını istemekteydi. [5]

faaliyetlerine de ağırlık vermişlerdi. Bu bağlamda yapılan operasyonlarda; Harbiye Eski Nazırı Mahmut Cemal Paşa (Mersinli) saat 06.00'da yüz kişilik bir müfreze ile evi sarılarak hanesinden çıkarılmış, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Eski Reisi (Genelkurmay Başkanı) İsmail Cevat Paşa (Çobanlı) ise; Nişantaşı'ndaki konağından bir İngiliz müfrezesi tarafından çıkarılarak gözaltına alınmıştı. [53]

Diğer yandan, Binbaşı İsmet ile Teğmen Zeki Beyler, Meşrutiyet Otelinden alınıp götürülürken, Harbiye Nezâreti kâtiplerinden Aziz Efendi'nin Kumkapı'daki evi aranmış ve kendisi de tutuklanmıştır. [53] Ayrıca İstanbul Müstahkem Mevki Kumandanı Galatalı Ahmet Şevket Paşa [60] ile Başyaver Naci Bey de tutuklananlar arasındaydı. [54]

İngilizlerin Şehzadebaşı baskını sırasında; X.Kafkas Fırkası Karargâh Kumandanı Üsteğmen Nail Bey, Hesap Memur Muavini Arslan ve Alay Kâtibi Bekir Zeki Efendiler de tutuklanmışlardı. [46]

22 Mart 1920'de ise; İstanbul Muhafızı Ali Sait (Akbaytugan) Paşa¹⁸ [47] ve III. Fırka Kumandanı Kemal Bey, İngilizler tarafından tutuklandılar. [30]

Askeri mensuplara yönelik seri tutuklamaların yapıldığı bu dönemde, Müşir Fuat Paşa'nın yalısına gelen bir İngiliz müfrezesi, kendisini tutuklamak istemiş ise de, teslim olmayan Paşa, dört İngiliz subayını öldürdükten sonra, kendisi de intihar teşebbüsünde bulunmuştur.¹⁹ [36]

Yapılan tüm bu uygulamalara rağmen, Harbiye Nazırı Fevzi Paşa, XX. ve XII. Kolordu Kumandanlıklarına gönderdiği yazıda; İtilâf Devletleri'ne mensup kişilere karşı gayet nazikâne ve misafirperverce davranılmasını istiyordu. [5]

Gözetim altında bulundurma, tutuklama ve bu amaçla aramalarda bulunma faaliyetleri, Osmanlı Hanedanlığı'na kadar genişletilmişti. Hanedandan, Şehzade Tevfik Efendi ile eşi, [36] yine şehzadeden Abdulhalim ve Ömer Efendiler de tutuklanmışlardı. [34]

İtilâf Devletleri, kendilerine ait işgal mantığının doğasına uygun olarak Meclis-i Mebusan'a yönelmişler ve 16 Mart 1920 Salı günü öğleden sonra, Yüzbaşı John Godolphin Bennet'in otomobillerle gönderdiği İngiliz polisleri, Meclis-i Mebusan'a girerek Sivas Mebusları Hüseyin Rauf Bey ile Vasıf Bey'i (Kara Vasıf) ve Edirne Mebusları Ahmet Şeref (Aykut) ve Ahmet Faik (Kaltakkıran) Beyleri tutuklamak istemişlerdi. Bu sırada mecliste bulunan mebuslar, İngilizlerin bu isteğine karşı çıkmışlar, adı geçen mebuslara asker elbisesi giydirilerek veya denetim altında olmayan Ayan Dairesi'nden geçerek meclis binasından çıkıp gitmeleri ve teslim olmamaları yönünde tavsiyede bulunmuşlardı. Ancak bu teklifi kabul etmeyen Rauf Bey, İngiliz görevlilerinden, "Müzakere halinde bulunan Meclis'ten Rauf Bey'i cebren aldık" ibaresi yazılı ve imzalı bir belgeyi almak suretiyle, diğer arkadaşları ile birlikte teslim olmuştu. [63] [64] [65]

Bu mebusların tutuklanmaları ile yetinmeyen İtilâf Devletleri, tüm mebusların tutuklanmaları konusunda kararlı bulunuyorlardı. Fakat bu işi Meclis-i Mebusan'da gerçekleştirmeyi de göze alamamış olacaklar ki, 20 Mart 1920 sabahından itibaren tüm mebusların evlerinin kuşatılarak, kendilerine de tutuklama emirleri gösterilerek mebusların tutuklanmalarına karar verdiler. Alı-

18 Bazı belgeler; Ali Sait Paşa'nın 24 Mart 1920'de tutuklandığını belirtiyor. [30]

19 Müşir Fuat Paşa'nın (1835-1931) askeri ve siyasi yaşamı ile ilgili bkz. [61] [62]

nan bu karar doğrultusunda; 20 Mart'tan itibaren tüm mebusların evleri, İngiliz Gizli Servisi ile işbirliği yapan Ermeni Taşnaksutyun Cemiyeti'nin üç yüz elemanı tarafından gözetim altında tutulmuş, ertesi günün akşamına kadar seksen beş mebus tutuklanmıştı. [66]

Meclis-i Mebusan Başkanı Celalettin Arif Bey'in evinde araştırma yapılmışsa da, kendisi bulunamamıştı. [54] Bilindiği üzere Celâlettin Arif Bey, İstanbul'un işgali üzerine Anadolu'ya geçmiş ve 23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ikinci başkanlığına seçilmiştir.²⁰

Basın mensuplarına yönelik tutuklama faaliyetlerine de girilmiş, Matbuat Cemiyeti Başkanı ve Tevhid-i Efkâr Gazetesi sahibi Ebuzyyâde Velet Efendi, [30] İleri Gazetesi sahibi Celal Nuri (İleri) Bey, [60] Vakıf Gazetesi sahibi Ahmet Emin (Yalman) Bey, [62] Alay Dergisi Başyazarı Enis Avni (Aka Gündüz) Bey [41] ve Hâdisât Gazetesi Başyazarı Süleyman Nazif Bey tutuklanmıştır. Yenigün Gazetesi'nin sahibi ve Başyazarı Yunus Nadi Bey ise; matbaası basılarak tutuklanmak istenmiş fakat bulunamamıştı. [36]

Sivil hayattan ise, Milli Kongre Başkanı Doktor Esat Paşa (Işık), [54] İstanbul Polisi Siyasi Kısmı Müdürü Mehmet Muammer Bey, [41] Fatih Numune-i İrfan Mektebi Müdürü Mustafa Bey, bu okulun hocalarından Ahmet Bey, yine aynı mektebe bağlı Kondüktör Okulu öğrencilerinden Ahmet ile kayınbiraderi Muhittin Beyler, Meşrutiyet Otelinde Doktor Ahmet Bey ile birkaç sivil [53] ve bazı tüccarlar tutuklanmıştır. [34]

Sonuç

Bilindiği üzere İstanbul ve Çanakkale bölgeleri boğazlar vasıtasıyla Karadeniz'i, Ege ve Akdeniz'e hatta okyanuslara bağlarken, sahip buldukları kara sahaları itibariyle de Balkanlar'a, Ön Asya'ya, Kuzey Afrika'ya, Arap Yarımadası'na ve bu bölgelere uzanan ulaşım yollarına da hâkim konumdadır. Bu coğrafi konumu nedeniyle İstanbul ve boğazlar yayılmacı devletlerin her zaman ilgisini çekmiş, bölgeyi kontrolleri altına alabilmek için XVIII. Yüzyıldan itibaren yoğun bir çaba içerisine girmişlerdir. Nitekim XIX. Yüzyıl'ın son çeyreğinde şekillenmeye başlanan Şark Sorununun (Question d'Orient) çözümü çerçevesinde Avrupalı Devletler; başlarına türlü gâileler çıkardıklarını düşündükleri Türkleri İstanbul'dan atmak ve geldikleri Asya'ya göndermek politikasını gütmeye başlamışlardır. 1914'de başlayan I.Dünya Harbi Avrupalı Devletlerce bu amacın gerçekleştirilmesi için bir fırsat olarak görülmüş ve harbin başlamasından kısa bir süre sonra Çanakkale Cephesi açılmıştır. Ancak İngiliz ve Fransız donanmalarının boğazları zorlamaya başlamaları, sadece bu iki devletin İstanbul'a yerleşeceği yönünde Rusya'yı endişeye sevk etmiş, aralarındaki ittifak gereği bu üç devlet arasında yapılan bir dizi diplomatik faaliyet sonucu istenmeyerek de olsa İstanbul ve boğazlar İstanbul Anlaşması ile Rusya'nın kontrolüne bırakılmıştır.

1917'de Rusya'da meydana gelen Bolşevik devrim ortaya yeni bir durum çıkarmış ve Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Harbi'nden yenik çıkacağı da anlaşılınca İngilizler bu kez de İstanbul'un Türklere kalması gerektiği yolunda bir politika takip etmeye başlamışlardır. Nasıl olsa yakında, Osmanlı Devleti ile bir mütareke yapılacak ve yerleşecekleri İstanbul'da Osmanlı Hükümeti üzerinde diledikleri gibi baskı kurabileceklerdi. Mondros Mütarekesi bu atmosfer içinde yapıldı.

²⁰ İstanbul'un işgali üzerine mebus ve aydınların Anadolu'ya geçmeleri hakkında detaylı bilgi için bkz. [67]

Nitekim mütarekenin imzalanmasından sadece iki hafta sonra İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan gemilerinden oluşan İtilâf donanması 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelmiş, ardından şehre asker çıkartılarak fiili bir işgal durumu yaratılmıştır.

Ancak Anadolu'da ortaya çıkan Milli Kurtuluş Hareketi bu fiili durumun zaman içerisinde İngilizlere yetmemesini sağladı. Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Milli Mücadele 1920 yılı başlarından itibaren giderek güç kazanarak; İngilizlerin İstanbul hakkındaki düşünceleri için büyük bir tehdit oluşturmaya başlamış ve İngilizler, Anadolu'da gelişen bu yeni askeri-politik karşı koşuş karşısında İstanbul ve boğazları tamamen denetimleri altına almaya karar vermişlerdi.

Kararın alınmasında; İstanbul'un stratejik konumundan faydalanarak Ortadoğu ve Kafkasları denetim altında bulundurmak, başta Hindistan olmak üzere diğer sömürgelere giden yolların güvenliğini sağlamak, o dönemlerdeki Panislamist eğilimlerin ve kendi ekonomik-yönetimsel anlayışları için büyük bir tehdit olarak gördükleri Bolşevik yayılcılığın önüne geçebilmek düşünceleri de etkili olmuştur. [16]

Tüm bu faktörlerin dışında İstanbul'un resmen işgalinin İngilizler için başka elverişli nedenleri de bulunmaktaydı. İşgal ile birlikte Meclis-i Mebûsan kararlarına etkide bulunulabilecek ve nihayet işgal daha etkin bir mali, hukuki ve adli kontrol getirerek şehrin yönetimini kendileri için daha da kolaylaştıracaktı. [17] Bu aşamadan sonra İngilizlerin yapmaları gereken tek bir husus kalmıştı, o da; müttefikleri olan Fransız ve İtalyanları bu işgal fikrine ikna etmektir. Nitekim İngilizler bu ikna çalışmalarında işgale meşruiyet kazandırabilmek için Maraş'ta verilen kurtuluş mücadelesini, Misak-ı Milli kararlarını, Akbaş Cephaneliği baskınını da buz dağının görünen kısmı kavlından ortaya koydular.

Fransız ve İtalyanlar da işgale rıza gösterince 16 Mart 1920 sabahından itibaren İstanbul resmen işgal edilmeye başlandı. Müttefikler, işgali dönemin Osmanlı devlet adamlarına bir oldu, bitti şeklinde bildirmişler, işgal sırasında birçok Türk askerini katletmekten çekinmemişler, askeri ve mülki binalara el koymuşlar, masum oldukları halde gerek askeri ve mülki erkândan ve gerekse sivil hayattan birçok kişiyi de tutuklamışlardır.

Yararlanılan Kaynaklar

- [1] Türkmen, Z. (Temmuz 2002). “İstanbul’un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XVIII/53, 319-372.
- [2] Armaoğlu, F. (1996). XX. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, İstanbul, 115-116.
- [3] Kürkçüoğlu, Ö. (1978). Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926), Ankara, 40-41.
- [4] Meray, S.L., Olcay, O. (1977). Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküş Belgeleri, Mondros Bırakışması, Sevr Antlaşması ile İlgili Belgeler, Ankara, 1-5.
- [5] Duran, T. (Mart 1973). “İstanbul’un İşgali”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:66, 11-20.
- [6] Armaoğlu, F. (Ağustos 1998). “İngiliz Belgelerinde İstanbul’un İşgali (16 Mart 1920)”, Belleten, LXII/234, 467-494.
- [7] Helmreich, P.C. (1996). Sevr Entrikaları, (Çeviren: Erol, Ş.), İstanbul, 210-213.
- [8] Türkmen, Z. (Mart 2000). “Ali Rıza Paşa Hükümeti Kuva-yı Milliye İlişkileri Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa’nın Kuva-yı Milliye’nin Desteklenmesi Yolundaki Gizli Emir ve Uygulamaları”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XVI/46, 37-87.
- [9] Gazi Mustafa Kemal (ATATÜRK), (1999). Nutuk-Söylev (1919-1927), I, Ankara, 324, 550.
- [10] Documents on British Foreign Policy (1919-1939), First Series, IV, 1919, London 1952, 853.
- [11] Belen, F. (1983). Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, 141.
- [12] Goloğlu, M. (1970). **Üçüncü Meşrutiyet, 1920**, Ankara, 48.
- [13] Atatürk’ün Milli Dış Politikası, (1992). Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919-1923, I, Ankara, 131-133.
- [14] Özalp, K. (1998). Milli Mücadele 1919-1922, I, Ankara, 90-91.
- [15] Akandere, O., Ata, F. (2008). Bir Kuva-yı Milliyeci Portresi Dramalı Rıza Bey ve Milli Mücadele’deki Hizmetleri, İstanbul, 88.
- [16] Yavuz, Ü. (Ağustos 1992). “İngiliz ve Fransız Resmi Belgelerinde İstanbul’un İşgalini (16 Mart 1920) Hazırlayan Gelişmeler”, Belleten, LVI/215-217, s.963-1007.
- [17] Criss, B. (2007). **İşgal Altında İstanbul (1918-1923)**, İstanbul, 27-28, 30.
- [18] Baytok, T. (1970). **İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara, 55.
- [19] Akşin, S. (2004). İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Son Meşrutiyet (1919-1920), II, İstanbul, 474, 477, 479-480, 486.
- [20] Şimşir, B.N. (1973). British Documents on Atatürk (1919-1938), I, April 1919-March 1920, Ankara, 411-414, 441, 445-446.
- [21] Busch, B.C. (1976). Mudros to Lausanne, Britain’s Frontier in West Asia 1918-1923, New York, 203-206.
- [22] Grassi, F.L. (2003). **İtalya ve Türk Sorunu 1919-1923, Kamuoyu ve Dış Politika**, (Çevirenler: Özkan, N.- Kundakçı, D.), İstanbul, 99.
- [23] Rado, Ş. (Nisan 1971). “Mütareke Günlerinde İstanbul, Türk İstiklâl Savaşı’nın Arifesinde Bir Emekli Subayın Not Defteri”, Hayat Tarih Mecmuası, I/3, s.12-17.
- [24] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD), 5/17, Ankara, Eylül 1956, Belge No:449.
- [25] Tasvir-i Efkâr, 22 Şubat 1920, No.2994, s.1.
- [26] Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Klasör No:31, Gömlek No:71, Belge No:71-1.
- [27] Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Klasör No:31, Gömlek No:71, Belge No:71-01.
- [28] Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Klasör No:19, Gömlek No:46, Belge No:46-1.
- [29] Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Klasör No:20, Gömlek No:46, Belge No:46-1.

- [30] Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Klasör No:20, Gömlek No:54, Belge No:54-1.
- [31] Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Klasör No:20, Gömlek No:54, Belge No:54-01.
- [32] Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Klasör No:20, Gömlek No:47, Belge No:47-1.
- [33] Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Klasör No:20, Gömlek No:50, Belge No:50-01.
- [34] Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Klasör No:20, Gömlek No:50, Belge No:50-1.
- [35] Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Klasör No:17, Gömlek No:64, Belge No:64-1.
- [36] Fidan, N. (2000). **İstanbul'un İtilâf Devletleri Tarafından Resmen İşgali (16 Mart 1920)**, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 75-76, 86-89, 91, 93.
- [37] Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Klasör No:112, Gömlek No:127, Belge No:127-1.
- [38] Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Klasör No:112, Gömlek No:60, Belge No:60-1.
- [39] Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Klasör No:47, Gömlek No:11, Belge No:11-1.
- [40] Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Klasör No:61, Gömlek No:135, Belge No:135-1.
- [41] Şimşir, B.N. (1976). Malta Sürgünleri, İstanbul, 182, 208-209.
- [42] Bürokrat Tevfik Biren'in Sultan II. Abdulhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları, II, (Hazırlayan: Hürmen, F.R.), İstanbul 2006, 376-377, 383-384.
- [43] Söylemezoğlu, G.K. (1939). Başımıza Gelenler, Yakın Bir Mazinin Hatıraları, Mondros'tan Mudanya'ya, İstanbul, 193-197.
- [44] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD), 6/22, Ankara, Aralık 1957, Belge No:557.
- [45] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD), 6/22, Ankara, Aralık 1957, Belge No:574.
- [46] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD), 7/23, Ankara, Mart 1958, Belge No:600.
- [47] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD), 7/23, Ankara, Mart 1958, Belge No:598.
- [48] Erdem, Ş.C. (Temmuz 2005). "İtilâf Devletleri'nin İstanbul'u Resmen İşgali ve Faaliyetleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XXI/62, s.677-693.
- [49] Tasvir-i Efkâr, 20 Mart 1920, No.3017, s.1-2.
- [50] İleri, 22 Mart 1920, No.786, s.1.
- [51] Ünal, E. (Mart 1969). "16 Mart Vakası", Hayat Tarih Mecmuası, I/2, s.18-25.
- [52] Sunata, İ.H. (2006). **İstanbul'da İşgal Yılları**, İstanbul, 74, 76, 77, 79, 83.
- [53] Himmetoğlu, H. (1975). Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları, I, İstanbul, 435, 442, 448-449.
- [54] Sertoğlu, M. (Haziran 1968). "İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920)" Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, IX, s.3-8.
- [55] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş, Dosya No:35, Gömlek No:43.
- [56] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye İdare-i Umumiye, Dosya No:20/23, Gömlek No:14/19.
- [57] Çınay, V. (Temmuz 1968). "Kurtuluş Sevinci", Hayat Tarih Mecmuası, I/6, s.17-23.
- [58] Çelik, Y. (Ağustos 2008). "Hapishane Tarihimizden Bir Kesit: Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve Mütareke Döneminde İşgali", Belleten, LXXII/264, s.603-627.
- [59] Toprak, Z. "Mütareke Döneminde İstanbul", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VI, s.19-23.
- [60] Gaillard, G. (1921). The Turks and Europe, London, 157-158.

- [61] Birinci, A. (1990). Hürriyet ve İtilâf Fırkası, II.Meşrutiyet Devri'nde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar, İstanbul, 235.
- [62] Yalman, A.E. (1997). Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz, I, (1888-1922), (Hazırlayan: Erdinç, E.Ş.), İstanbul, 453, 487-488.
- [63] Orbay, R. (1993). Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralar, II, İstanbul, 36-38.
- [64] Nadi, Y. (1955). Ankara'nın İlk Günleri, İstanbul, 11.
- [65] "Osmanlı Mebusan Meclisi'nden Zorla Alınıp Malta'ya Sürülenler", Dün ve Bugün Dergisi, III/48, (Aralık 1956) s.3-35.
- [66] Bennett, J.G. (2006). Tanık, Bir Arayışın Hikâyesi, (Çeviren: Öztekin, Ç.), İstanbul, 55-56.
- [67] Özkaya, Y. (Temmuz 1988). "İstanbul'un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul'dan Ankara'ya Kaçışı Olayı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, V/13, s.127-143.

GÜRKAN FIRAT SAYLAN / gf.saylan@gmail.com

He is a Assistant Professor in the Department of Primary Education in Teachers College at Giresun University. He teaches History of the Republic of Turkey, Atatürk's Principles and History of Revolution. He is interested in Turkey's recent history and the late Ottoman history.